

Західний науковий центр
НАН України та МОН України



Громадська організація
«Львівський аналітичний дім»

Психологічні виміри культури, економіки, управління: науковий журнал

Psychological Dimensions of Culture, Economics, Management: Science Journal

ВИПУСК XI

*Матеріали другої наукової конференції на тему:
«Західноукраїнська психологія вчора та сьогодні,
присвяченої С. Балею, О. Кульчицькому, Я. Цурковському»*

Львів, 12 березня 2018 року

Львів – 2018

Психологічні виміри культури, економіки, управління : Науковий журнал / [відповідальний ред. О.М. Лозинський]. Україна, Львів. – Випуск XI, 2018. – 432 с.

Psychological Dimensions of Culture, Economics, Management: Science Journal / [responsible editor O.M. Lozynskyi]. Ukraine, Lviv. – XI, 2018. – 432 p.

Друкуються матеріали другої наукової конференції на тему: «**Західноукраїнська психологія вчора та сьогодні, присвяченої С. Балею, О. Кульчицькому, Я. Цурковському**», що відбулась у Львові 12 березня 2018 р.

Організатори конференції: громадська організація «Львівський аналітичний дім», Західний науковий центр НАН України та МОН України. Підтримка – кафедра теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка».

Матеріали друкуються у редакції авторів. За дотримання авторських прав, достовірність інформації, коректність висновків відповідальність несуть автори.

Упорядники можуть не погоджуватися з ідеями авторів статей.

Керівник проекту, відповідальний редактор О.М. Лозинський.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Н.І. Жигайло д-р пс. н., проф.; І.В. Карівець д-р філос. н., доц.;
О.Д. Кузнецова д-р філол. н., проф.; І.І. Семків к. пс. н., доц.;
М.З. Буник к. політ. н., доц.; О.І. Гук к. філос. н., доц.;
О.М. Лосик к. філос. н., доц.; Б.О. Магура к. техн. н., доц.;
Т.Д. Матвійчук к. соц. н.; У.Ю. Парубій ст. викл.;
О.В. Руденко к. мистецтв., доц.; С.М. Рутар к. філос. н.;
Є.В. Захарчук ст. наук. співроб.; І.І. Кожушко-Лозинська.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ №22073-11973 ПР від 31.03.2016 р.

ББК 88. 5

© ГО «Львівський аналітичний дім», 2018.
© Західний науковий центр НАН України та МОН України, 2018.

Зміст:

ПЕРЕДМОВА	7
ЧАСТИНА 1. ПРИВЕРНЕННЯ УВАГИ ДО ВИДАТНИХ	
ПОСТАТЕЙ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ	9
Степан Балея, Олександр Кульчицький, Ярослав Цурковський – видатні західноукраїнські психологи	9
Левик Богдан. Основні психоаналітичні висновки роботи Стефана Балея «З психології творчості Шевченка»	13
Софінська Ірина, Токарська Антоніна. Учений і громадянин Австро-Угорщини, ЗУНР, Польщі	20
Семенів Наталія. Дослідження психологічних аспектів національного характеру українського народу в працях О.Кульчицького	27
Цурковський Ярослав. Інтегральна методика психологічного дослідження та її теоретичне обґрунтування: контрольні психічні процеси та методика їх вивчення у спортсменів.....	34
Цурковський Ярослав. Застосування теорії психічної контрольності в експериментальній практиці.....	45
Вінтюк Юрій. Особистість і діяльність Ярослава Цурковського: проблема дослідження і її складові	48
Захарчук Євгеній. Василь Панейко, Юрій Панейко – брати, уродженці Золочева, котрі прислужилися Україні ..	61
ЧАСТИНА 2. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ	
ДОСЛІДЖЕНЬ	65
Алмаші Світлана. Проблема дослідження соціально- психологічних характеристик людей літнього віку	65
Березовська Лариса. Прояв психічних станів у процесі реадаптації демобілізованих військовослужбовців, що перебували в зоні АТО	72
Бойко Анастасія. Особливості психологічного супроводження студентів-першокурсників, які є учасниками аматорського оркестру.....	81
Гаврютіна Марта. Співвідношення тілобудови, темпераменту і характеру в теорії Е. Кречмера.....	89
Гапон Надія. Українська жінка та її горизонти: нарративний аналіз студентських есеїв	95

Данилевич Наталія. Шляхи вдосконалення системи мотивування в процесі управління персоналом підприємства	102
Жидецький Юрій, Ясінський В'ячеслав. Психолого-педагогічна профілактика суїциду серед працівників силових відомств	119
Кіца Мар'яна. Висвітлення теми АТО у випусках новин (на прикладі «1+1» та «Інтер»)	130
Костю Світлана. Творчість як детермінанта успішності сучасної молоді.....	139
Кохан Маріанна. Методичні підходи до практичного бізнес-коучингу	146
Кравчук Світлана. Особливості психологічної пружності та життєстійкості особистості як чинників запобігання негативним наслідкам воєнного конфлікту.....	156
Лозинський Олег, Кожушко-Лозинська Ірина. Психологія кіномистецтва та кінематографічні уподобання молоді.....	165
Лозинський Олег. Корупційна субкультура та психологічні чинники антикорупційної спроможності	181
Місенг Дар'я. Ціннісні орієнтації сучасного українського юнацтва	198
Мудра Ірина. Застосування конкурсів і лотерей для просування своєї медіапродукції	206
Оришин-Буждиган Лідія. Оптимістичні переконання як підґрунтя психологічного добробуту	213
Полішук Валерій. Віковий ненормативний кризовий розвиток у юнаків (емпіричний зріз).....	220
Полішук Світлана. Розвиток пам'яті першокласників у навчальному процесі (фрагмент пілотажного експерименту)	229
Полішук Тетяна. Самоактуалізація як чинник психологічного благополуччя особистості	236
Стадничук Ірина. Ціннісне самовизначення особистості	244
Сьянова Віолетта. Психологічні особливості прояву акцентуацій характеру в юнацькому віці.....	253
Чіп Руслана. Дослідження гендерної ідентичності старших підлітків у соціокультурному вимірі особистості	258

ЧАСТИНА 3. ТЕОРЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	265
Алейнікова Катерина. Заздрість та прояви жорстокості особистості	265
Барчій Магдалина. Самовиховання особистості студента в процесі професійної підготовки	271
Voloshyna Neonila. System of Personality Value Orientations	282
Главацька Соломія. Особливості впливів гормонів залоз внутрішньої секреції на психологію людини	304
Гнатко Микола. Політичний міф як інформаційно-психологічний засіб політичної боротьби	310
Горошкевич Надія. Вплив ефекту прожектора на формування самооцінки	323
Кузьмин Святослав. Музична терапія як метод зниження психологічної втоми	328
Легендзевич Галина. Особливості формування психофізіологічних функцій у дітей з вадами розвитку ...	337
Макаренко Стефанія. Професіоналізм психолога як психологічна проблема	340
Музюкіна Катерина. «Синдром відмінниці»: від вигаданих рамок до свободи	344
Олійник Алла. Чинники суїцидальності у середовищі студентства	349
Перун Марія. Техніка аргументування в процесі комунікації	355
Романець Зоя. Ідеї щодо проблематики охорони психічного здоров'я в Україні	364
Хазратова Нігора. Організація простору шкільного класу як вимір гуманності культури.....	374
ЧАСТИНА 4. ФІЛОСОФСЬКО-СОЦІОЛОГІЧНІ, ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ, ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ.....	385
Грабовська Ірина. Міжкультурний діалог як форма гармонійного співжиття для подолання негативних впливів глобалізаційних процесів	385
Жигайло Володимир. Пріоритетні напрямки зовнішньої політики США	390

Кельман Михайло, Карпова Оксана. Осмислення наукових теорій у правознавстві: діалектика співіснування.....	397
Магура Богдан. До питання рекультивації земель, пошкоджених «бурштиною лихоманкою»	408
Рутар Степан. До питання про фактори успішної постколоніальної та посткомуністичної трансформації : український контекст	414
ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ.....	424

Чіп Руслана. Дослідження гендерної ідентичності старших підлітків у соціокультурному вимірі особистості

У статті висвітлено проблему дослідження гендерної ідентичності у соціокультурному вимірі особистості. Визначено особливості означеного феномена у старшому підлітковому віці. Проаналізовано результати емпіричного дослідження гендерних уявлень старших підлітків, що визначають процес становлення гендерної ідентичності у період дорослішання.



На сучасному етапі розвитку психологічної науки проблема становлення гендерної ідентичності особистості підліткового віку набуває особливої актуальності і пов'язана із дослідженням різних аспектів життєдіяльності: самовизначення, самореалізації і самоствердження. Широкий спектр інформаційних джерел, що визначають статус сучасних підлітків серед однолітків та сприяють реалізації почуття дорослості, суттєво впливають на здійснення власного вибору у процесі гендерного самовизначення.

Становлення гендерної ідентичності розглядається науковцями як процес, детермінований соціальними впливами на особистість, яка завдяки притаманній їй самоактивності здатна не лише трансформувати ці впливи, поступово виробляючи власне концептуальне розуміння і ставлення до сутності життя, життєвих цілей, але на цій основі визначати свій власний життєвий шлях, реалізуючи найважливіші суспільні цінності [1; 2].

Метою статті є дослідження проблеми гендерної ідентичності старших підлітків у соціокультурному вимірі особистості та інтерпретація результатів дослідження гендерних уявлень.

Прогресивні теоретичні та методологічні наукові тенденції у дослідженні проблеми гендерної ідентичності

знайшли своє відображені у низці наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених (А. Алексеева, С. Бем, Ш. Берн, В. Васютинський, Т. Говорун, П. Горностаї, Н. Горднова, Е. Еріксон, В. Каган, О. Кікінежді, І. Кльоцина, І. Кон, О. Кочарян, І. Романов, В. Романова, Л. Шнейдер, Т. Юферева та ін.).

У сучасних наукових дослідженнях поняття «стать» і «гендер» визначають як важливі аспекти особистості, які є не абсолютно самостійними, а взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими. Відтак, гендер визначається як соціально-психологічна характеристика, набута у процесі соціалізації, яка формує людину як чоловіка чи жінку і значною мірою визначається особливостями культури, традицій, звичаєвості, виховання, соціальними очікуваннями [2].

Становлення гендерної ідентичності, детерміноване суспільними цінностями, соціокультурними нормами та соціальними очікуваннями, характеризується суперечливістю, невизначеністю та амбівалентними проявами у виборі статево-рольової поведінки – традиційної, спрямованої на чіткий поділ сфер діяльності на чоловічі та жіночі, чи егалітарної, орієнтованої на партнерсько-паритетну взаємодію представників обох статей у діапазоні рівності та взаємозамінності суспільних та сімейних ролей.

Е. Еріксон, розглядаючи людське життя у межах епігенетичної теорії, наголошує на значущій ролі соціального оточення у розвитку ідентичності. Досягнення ідентичності, яка набуває статусу «боротьби упродовж усього життя», є найважливішою проблемою підліткового віку. Визначаючи вісім стадій психосоціального розвитку, на кожній з яких формуються певні якості особистості, вчений вважає їх провідними для становлення її свідомості і самосвідомості. Особливості «проживання» стадій свого індивідуального розвитку визначаються здатністю особистості задовольнити та реалізувати свої основні базові психологічні потреби – в любові, довірі, в самостійності, у визнанні та самоствердженні, що є найважливішим для підлітка у період дорослішання. Е. Еріксон описує форму-

вання ідентичності як процес вибору, що визначається цінностями, переконаннями, життєвими цілями і який відбувається шляхом дослідження різних варіантів і апробації ролей. Якщо в процесі дорослішання підлітка не влаштовують вибрані цінності, переконання, цілі, то він може змінити і уточнити свою ідентичність, яка не є стабільною, скоріш за все це процес саморефлексії і змін, який триває упродовж усього життя [4].

Для старших підлітків, які перебувають на п'ятій стадії психосоціального розвитку характерним є або досягнення ідентичності, або сплутаність ролей, що ускладнює набуття ідентичності. Перед підлітком постає завдання об'єднати все, що він знає про себе, свою особу як про хлопця чи дівчину, сина чи доньку, учня чи ученицю, друга, товариша, спортсмена та ін. Всі свої ролі старший підліток повинен зібрати начебто в одне ціле, осмислити та намітити своє майбутнє. Йдеться, насамперед про досягнення інтегрованої ідентичності. Якщо дитина, яка досягла підліткового віку, успішно прожила свої попередні стадії розвитку, успішність її психосоціальної ідентифікації забезпечено. Труднощі в ідентифікації відчувають діти із сформованою недовірою до навколишнього світу, невпевнені, пасивні, з підвищеним почуттям провини, неповноцінні, в таких випадках старші підлітки відчувають симптоми «сплутаності ролей»: неповне та фрагментарне уявлення про свою особу та своє місце в житті і навколишньому світі. Словесний вираз можливого розвитку на цьому етапі життя буде таким: «Я знаю, хто я, і хочу зробити це очевидним для світу, тому що я будую своє майбутнє доросле життя» або навпаки: «Я не знаю, хто я та куди рухаюсь» [3, с. 81].

Гендерна ідентичність визначається О. Кікінежді як внутрішня, інтегральна, динамічна властивість особистості крізь маскулінно-фемінно-андрогінний конструкт, що пов'язана із усвідомленням, переживанням себе носієм певної статі, здатним до самовдосконалення та саморегуляції статево-рольової поведінки. Фемінність-маскулінність як різновиди гендерної ідентичності – це конструкти, які формуються в просторі соціокультурних і

соціально-психологічних координат, структура і зміст яких змінюється, і які представлені в орієнтаціях та поглядах особистості, її установках на виконання гендерних ролей, обов'язків, функцій та властивостей. Гендерна роль і гендерна ідентичність функціонують у процесі соціалізації в системі зворотних зв'язків, підсилюючи одна одну [2].

З метою вивчення особливостей становлення гендерної ідентичності старших підлітків ми використали тест незакінчених речень «Сучасний чоловік/сучасна жінка...», «Ідеальний чоловік/ідеальна жінка» (І. Кльоцина, адаптована Т. Говорун та О. Кікінежді), який спрямований на виявлення змісту уявлень підлітків про фемінні та маскулінні властивості чоловіків і жінок, їхні гендерні орієнтації на ідеали мужності і жіночності в побудові власного Я. В організації дослідження бралось до уваги, що зміст гендерних образів сучасного чоловіка/сучасної жінки, ідеального чоловіка/ідеальної жінки є важливим чинником становлення гендерної ідентичності підлітків, що надалі сприятиме вибору їхніх орієнтацій на виконання традиційних чи егалітарних майбутніх сімейних та соціальних ролей (О. Кікінежді). При доборі завдань автори виходили з того, що будучи вільними у виборі визначень статево-рольових образів, гендерних рис, підлітки у своїх відповідях керуватимуться, насамперед, власним індивідуальним досвідом, інтеріоризованими статево-рольовими установками з родини та найближчого соціального оточення [2, с.191].

На основі отриманих результатів проведеного дослідження можна проаналізувати зміст гендерних уявлень підлітків про «сучасного чоловіка» і «сучасну жінку», взаємини між ними, що у майбутньому слугуватимуть яскравим взірцем для наслідування і основою конструювання власного образу Я; розподілу обов'язків і виконання гендерних ролей, орієнтуючись на традиційні (статево типізовані) чи егалітарні (особистісно орієнтовані) цінності. Для демонстрації уявлень хлопців і дівчат про фемінні та маскулінні властивості чоловіків і жінок наведемо типові відповіді опитаних.

Сучасний чоловік в уявленнях хлопців старшого підлі-

ткового віку наділений такими якостями: розумний, сильний, гарно виглядає, проявляє активність, стильний, забезпечує сім'ю, піклується про свою сім'ю, заробляє гроші, цікавиться сучасним новинкам, мудрий, має улюблену справу тощо. Образ сучасної жінки хлопці конструюють наступним чином: вона має бути красивою, культурною, стильною, встигати за модою, розумною, доброю, турботливою, домогосподаркою, підтримувати порядок у будинку, доглядати за собою, підтримувати чоловіка, дбати про сімейну злагоду, бути співчутливою, мудрою, охайною, мати гарний смак, бути доглянутою, вміти добре готувати.

Дівчата-старші підлітки вважають, що сучасна жінка повинна любити свою сім'ю, бути такою, якою сама хоче, ніжною, добродійкою, сильною, забезпеченою, доглянутою, піклуватися про чоловіка, бути люблячою, стриманою тощо. Гендерні уявлення дівчаток про сучасного чоловіка набувають такого змісту: він повинен бути ввічливим, мати роботу, заробляти гроші; мужній, романтичний, розумний, матеріально забезпечений, господар у будинку, дбає про жінку, спортивний тощо.

Аналіз отриманих даних свідчить про те, що дівчата-старші підлітки, окрім традиційних маскулінних якостей (сміливий, відважний, мужній, сильний, «накачений») структурують образ «ідеального чоловіка» особистісними якостями і хочуть бачити його відповідальним, щедрим, цікавим, турботливим, чесним, благородним, мудрим, амбіційним, успішним, перспективним, щоб любив дітей і був хорошим сім'янином, що свідчить про орієнтацію на андрогінний тип статево-рольової поведінки.

В уявленнях дівчат образ ідеальної жінки представлений не лише фемінними якостями (добра, охайна, щира, ніжна, мила, м'яка, приваблива, співчутлива, турботлива, весела, чуйна, жіночна), що обумовлюється статево типізованими стереотипами та суспільними очікуваннями, а й наділяють статево нейтральними особистісними властивостями: розумна, спортивна, кмітлива, надійна, впевнена, рішуча, уважна, чесна, життєрадісна, працелюбна, тактовна, красномовна, загадкова, таємнича, з добрим серцем,

які не лише доповнюють портрет сучасної жінки особистісними характеристиками, а й надають їм дещо яскравішого забарвлення.

Попри те, що дівчата у більшій мірі наділяють ідеального чоловіка маскулінними якостями, у відповідях можна зустріти й інші особистісні риси: добрий, співчутливий, відданий, терплячий, турботливий, вірний, розуміючий, люблячий, щирий, романтичний, життєрадісний і навіть скромний, що не є характерним для чоловіків і суперечить традиційним гендерним стереотипам. Вочевидь сучасні дівчата хочуть бачити поруч із собою не лише маскулінного «принца на білому коні», чи «мачо» на білому «Ferrari», а певним чином орієнтовані на особистість із андрогінним типом поведінки, що є підтвердженням, на нашу думку, проявів егалітарності у поглядах старших підлітків особливо у сфері виконання емоційно-експресивної функції, виховання дітей, матеріального забезпечення сім'ї, емоційно-моральної підтримки, відповідального та турботливого ставлення тощо.

Інформативним для нашого дослідження є той факт, що і дівчата, і хлопці бачать образ ідеального чоловіка і, відповідно, ідеальної жінки без шкідливих звичок, особливо часто це побажання зустрічається у відповідях хлопців-старших підлітків. Тому варто звернутись до особливостей підліткової субкультури, в межах якої інколи вважається нормою палити цигарки і вживати алкогольні напої, прагнути самоствердитись у групі однолітків та набути визнання серед них, бути прийнятим ними, проявляючи, таким чином, зовнішні ознаки дорослості як основного новоутворення у старшому підлітковому віці.

Характеризуючи особливості гендерних уявлень хлопців і дівчат, варто наголосити на тому, що підлітки, будучи вільними у власному виборі, окрім індивідуального досвіду, керуються все ж родинними статеворольовими установками, суспільними стереотипами, соціальними очікуваннями, що впливають на формування гендерного образу Я, який є основою конструювання гендерної ідентичності у старшому підлітковому віці. Формування гендерних уявлень, які обмежуються статевими

стереотипами і визначаються очікуваннями найближчого соціального оточення, позбавлені будь-якої альтернативи, що породжує амбівалентність і ускладнює процес гендерного самовизначення зростаючої особистості. Відтак, становлення гендерної ідентичності, представлені фемінно-маскулінно-андроґінним конструктом, зумовлює диференціацію чи інтеграцію статево-рольової поведінки, що визначається особистісним досвідом, особливостями сімейної взаємодії, системою родинних цінностей та суспільними стереотипами, що засвоюються у соціокультурному просторі.

Проблема дослідження особливостей становлення гендерної ідентичності старших підлітків, що визначається соціокультурними чинниками, потребує ґрунтовного теоретичного вивчення та емпіричного дослідження. Відтак, наші подальші наукові розвідки передбачатимуть реалізацію цього завдання.

Список джерел:

1. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / М.Й. Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с. (Серія "Монограф").
2. Кікінежді О.М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія / О.М. Кікінежді. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 400с.
3. Насонова О.Б. Становлення дитячої особистості у сімейних взаєминах О.Б. Насонова // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: Науково-методичний збірник / За ред. Т.В. Говорун. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1996. – 168с.
4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Эрик Эриксон. – М.: Флинта; МПСИ: Прогресс, 2006. – 352 с.

@ Чін Руслана. Стаття надійшла 11 лютого 2018 р.